

MARIJA JOZEFA

zaštitnica narodne umjetnosti Dalmacije

STANKO PIPLOVIĆ
Filozofski fakultet
Obala P. Krešimira IV. 3
23000 Zadar-HR

UDK 930.22
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno: 2. 04. 2000.

U tekstu se govori o Mariji Jozefi, velikoj meceni dalmatinske kulture. Bila je zaljubljenica u Dalmaciju, te je naručila mnoštvo narodnih vezilačkih predmeta. Zauzimala se za poboljšanje teških prilika u Dalmaciji te je u više navrata boravila u toj pokrajini. Kao pokroviteljica čipkarske vještine i obrta, nadvojvotkinja Marija Josefa se zanimala i za rad Obrtničke strukovne škole u Splitu.

Pučke rukotvorine u Dalmaciji imaju stoljetnu i bogatu tradiciju. U drugoj polovici XIX. stoljeća, nakon što su se prilike smirile i pokrajina postala pristupačna širem krugu kulturnih Europljana, zanimanje za te produkte naglo se širilo. Ali sumnjivi su nabavljači uz malu cijenu odnosili staro blago tamošnjeg naroda: vezove, nošnje, posuđe, nakit i oružje, a posebno čipke. Trgovci iz Italije, Trsta, Rijeke pa i Carigrada neprestano su obilazili zemljom i otkupljivali predmetu u besćenje. Međutim, javili su se i oni koji su smatrali da narodne rukotvorine treba zaštititi od raznošenja. Počelo je njihovo sustavnije istraživanje i prikupljanje, organizacija izrade i plasiranje na srednjoeuropsko tržište kako bi siromašni narod od toga imao korist. Među prvima je bila Natalija Bruck-Auffenberg koja je oko 1890. godine skrenula pozornost na visoku vrijednost čipaka dubrovačkog boda. U to vrijeme su se počele sastavljati prve privatne zbirke, otvarali su se na Placi antikvarni dućani pa su tu stranci, posebno Amerikanci i Englezi, kupovali velike količine narodnih radnja. Tijekom godina uspjela je Bruckova postupno uvjeriti uplivne osobe u Beču i u Dalmaciji o gospodarskom značaju narodne umjetnosti, napisala je niz članaka u novinama i privukla pozornost europske javnosti. Na kraju je uz pomoć grofa Ivana Harracha utjecala da se formira poseban odbor za čipke u kojemu se okupio priličan broj oduševljenih prijatelja.

Odboru je uspjelo steći pokroviteljstvo nadvojvotkinje Marije Jozefe. Ta je zaljubljenica u Dalmaciju naručila mnoštvo narodnih vezilačkih predmeta. Grof Harrach, rodom Čeh, predsjednik "Društva za promicanje narodno-gospodarstvenih interesa Dalmacije" u Beču, pristao je biti predsjednikom novoutemeljenog "Društva za promicanje čipkarske i kućne industrije u Dalmaciji". Nadvojvotkinja Marija Jozefa je postala jedna od glavnih promicateljica dalmatinske narodne umjetnosti, posebno čipkarstva. Ona je bila kćerka kralja Saske, Georga. Rodila se u Dresdenu 1867. godine. Udala se za nadvojvodu Otta, generala konjice, sinovca cara Frane Josipa I. Nakon smrti cara, 21. studenoga 1916. godine, njihov sin Karl Frane Josip je zbog posebnih tragičnih okolnosti u obitelji, postao posljednjim Austro-

ugarskim carem. Zahvaljujući tako visokom rodu Marija Jozefa je mogla mnogo utjecati na zaštitu umjetnosti.¹

Osim ručnog rada počeli su se u Dalmaciju uvoditi i ukrasi izrađeni strojem. Tako je 1902. godine tvrtka Singer, koja je već u mnogim gradovima zainteresirala ženski svijet, otvorila i u Zadru 23. kolovoza tečaj vezenja pomoću stroja za šivanje. Tečaj je radio u sali Societá del Casino. Priređena je izložba uzoraka na kojoj su prikazani osim jednostavnih radova, crkveno ruho bogato ukrašeno, vezovi u više boja, čipke, perzijski radovi te radovi iglom. Tečaj je bio besplatan, a posjećivale su ga brojne učenice pod vodstvom ravnateljice Emme Goldberg i učiteljice Elise de Rosa. U isto vrijeme otpočela je obuka u šivanju. Po završetku tečaja izloženi su neki radovi u trgovini gospođe Leban preko puta kavane "Central". Industrijski su produkti počeli potiskivati izvornu narodnu umjetnost, tehnika je zamjenjivala kreativnost.²

Marija Jozefa se zauzimala za poboljšanje teških prilika u Dalmaciji te je u više navrata boravila u toj pokrajini. Tako je 1902. godine na 19. rujna stigla u Zadar parobrodom "Pelagosa", u pratnji dvorske dame određene za njenu službu. Odmah je na brodu primila dalmatinskog namjesnika baruna Erazma Handela. Nakon toga se prošetala gradskim zidinama, prošla kroz Callu largu i obalom Frane Josipa te još istog dana otputovala put Hvara. Tamo je stigla idućeg jutra. U pratnji upravitelja kotarskog poglavarstva, prvoga općinskog predsjednika i bilježnika Bučića koji je zamjenjivao odsutnog načelnika, obišla je grad i fotografirala neke spomenike. Poslije podne brod je produžio prema jugu.³

Navečer 21. rujna nadvojvotkinja je istim parobrodom stigla u Dubrovnik glavni cilj svoga putovanja. Odsjela je u hotelu "Imperial". U njenoj pratnji su bili dvorska dama grofica Pallavicini i dvorski meštar grof Salma. Na 1. listopada učinila je parobrodom "Pannonia" izlet do Kotora. Tamo je došla incognito. Obišla je grad, odvezla se do sv. Trojice i vratila se natrag. Idućeg dana otputovala je brodicom "Ida" do Trstena. Razgledala je župsku kuću gdje joj se poklonio župnik don Paško Radovanović. Divila se čuvenim platanama. Zatim je pregledala glasovitu vilu konta Vita Bassegli-Gozze, prošetala se perivojem i uživala u pogledu s terase vile. Nakon toga se vratila u Dubrovnik.⁴

Na carev imendan, sv. Franu, 4. listopada nadvojvotkinja je u dubrovačkoj katedrali prisustvovala svečanoj misi koju je predvodio biskup dr. Josip Marčelić. Pred ulazom su je dočekali predstavnici civilnih i vojnih vlasti. Propošt je uveo u crkvu prepunu svijeta i odveo do posebnog mjesta. Dana 6. listopada stigla je nadvojvotkinja parnim parobrodom "Dalmat" u Split. Ujutro je u pratnji konzervatora Frane Bulića obišla stolnu crkvu, zvonik, krstionicu i arheološki muzej. Poslije podne je bila u Solinu razgledati rimske i starokršćanske iskopine. Vjerojatno se ovom prilikom zbila zgoda koju je Bulić zapisao ne spominjući godinu. Navodi kako je nadvojvotkinja dovela mlađeg sina Maxa koji je upravo bio pred maturom. Povjerala ga je Buliću da bi ga u kratko vrijeme boravka u gradu podučio u muzeju i na solinskim iskopinama staru povijest. Međutim mladi princ je putem do Solina nestao pa ga je trebalo tražiti. Nije pokazivao nikakvo zanimanje za tumačenja, prigovarajući da mu se pokazuje samo mnogo starog kamenja. Ipak se don Frane dosjetio kako da pričanje učini privlačnijim pa je dao donijeti jednu antičku grobnu žaru s pepelom nekog pokojnika. Otvorio je u prisustvu princa i iz nje izvadio kosti i

predmete. Dvije male staklene boce i dva prstena koji su nađeni unutra, poklonio je Maxu koji se oduševio. I tako je pobudio njegovo zanimanje za prošlost. Zanimljivo je da je nadvojvotkinja 7. i 8. listopada prisustvovala misi u župskoj crkvi sv. Petra u predgrađu Lučac, ali je nitko nije prepoznao. Doznalo se to tek kasnije. Zatim je 9. listopada obišla grad i popela se na Marjan, a popodne bila u Trogiru. Sutradan se parobrodom vratila u Dubrovnik. Iskrcala se u Gružu i opet smjestila u hotel "Imperial". U Dubrovniku je 11. listopada primila biskupa dr. Marčelića, komornika grofa Cabogu, dvorskog savjetnika Nikolu Nardellija, načelnika dr. Čingriju te voditelje državnih i vojničkih ustanova.⁵

Prigodne svečanosti u Dubrovniku su se nastavile, pa je 16. listopada po odredbi Općine, Hrvatska glazba održala koncert u perivoju ispred hotela "Imperial". Visoka gošća je na terasi slušala glazbu. Na kraju je primila baruna Kalchberga i grofa Harracha. Glazbarima je poklonila 100 kruna u zlatu. Dva dana kasnije je bila na otočiću Badiji kod Korčule posjetiti stari franjevački samostan. Dočekao je starješina otac Bernardin Benjovski. Najveću pozornost gostiju privuklo je čudotvorno Raspelo i klaustar. U nedjelju 19. listopada stigla je parobrodom u Zadar. Razgledala je grad i njegove znamenitosti. Na brodu je primila kontraadmirala Rippera i načelnika dr. Ziliotta. Potom je istoga jutra nastavila put Opatije.⁶

Društvo za promicanje narodno-gospodarstvenih interesa Dalmacije u Beču imalo je 4. prosinca 1904. godine jednu od svojih sjednica.⁷ Tom prilikom je odlučeno zahvaliti se Mariji Jozefi na njenom zauzimanju u korist čipkarskog obrta u Dalmaciji. Na X. glavnoj skupštini 25. lipnja 1905. uz ostalo je izabrano 5 novih članova središnjeg odbora, 3 revizora i 4 člana suda časti. Prodaja veziva u Beču je išla dobro. Tvrtka "Blusen-und Kleider exportfirma, Max Quitner" preuzela je 1905. godine veliku količinu bordura otkanih u narodnom stilu, a tvrtka Karl Seifert također ih je rado primala. Dalmaciju su sve više posjećivali turisti iz zapadne Europe. Oduševljavali su se njenim prirodnim ljepotama, spomenicima te narodnim nošnjama i ručnim radovima koje su kupovali u znatnim količinama. Poticajem te situacije i zagovorom Marije Jozefe, otvorena je 1. siječnja 1905. godine u Splitu škola za čipke. Posebni odbor je sastavio Pravilnik u kojemu je istaknuto da je njen cilj podizanje tehničke i umjetničke kakvoće produkata kućne radinosti, popravljanje gospodarskog stanja te zainteresiranje kulturnih krugova i pučanstva za tu djelatnost. Iste godine na 22. svibnja postavljena je u Beču u Austrijskom muzeju za umjetnost i obrt izložba dalmatinskih čipaka i vezova. Predmeti su bili vlasništvo Marije Jozefe, bavorske kneginje, zadarskog nadbiskupa te samostana u Zadru, Šibeniku, Kotoru, Splitu i Trogiru. Mnoge primjerke je poslalo Namjesništvo u Zadru i kotarska poglavarstva. Pridružili su im se razni privatni sabirači, osobito gospođe iz Dalmacije, Opatije i Beča. Naročito su bili zanimljivi stariji crkveni zastori s bogatim čipkama talijanske vrste, mnogobrojne košulje i rupci za glavu. Izložci su dokazivali starinu i nekadašnji visoki domet dalmatinskih radnja. Nadvojvotkinja Marija Jozefa je u pratnji vrhovnog dvoranina grofa Augusta Salm-Reifferscheidta i dvorkinje grofice Zamoyske posjetila 26. svibnja izložbu. U predvorju su je dočekali ravnatelj muzeja Artur Skala, članovi uprave "Društva za promicanje čipkarske i kućne industrije u Dalmaciji", dvorski savjetnik Vuković i mnogi drugi

uglednici. Kroz izložbu je vodila Natalija Bruck-Auffenberg. Izložba je pobudila živo zanimanje, prodaja je išla izvrsno. Predmete su kupovali ne samo pojedinci nego i trgovci, a osobito velike modne kuće. Godine 1906. čipke su izložene i u Londonu.⁸

Koncem XIX. stoljeća počela se posvećivati veća pozornost gospodarskom i kulturnom unapređenju Dalmacije, siromašne pokrajine na periferiji velikog carstva. Otvarale su se škole za obrtnike. Među njima najpoznatija je bila ona u Splitu. Počela je s radom 1907. godine pod nazivom C. k. Obrtnička strukovna škola za usavršenje radnika i učenika. Bilo je više odjeljenja. Već u početku je u svom sastavu imala Obrtničku školu općeg usavršenja, Javnu dvoranu risanja i modeliranja, Polirski tečaj za zidare, tesare i klesare, Tečaj za graditelje brodova, Tečaj za kroy i Čipkarski tečaj. Broj odjela se povećavao s rastom potreba.⁹ Direktor škole je bio inženjer Kamilo Tončić. On je po napatku ministarstva obišao veći broj obrtničkih škola u državi i prema njima organizirao nastavu u Splitu. Inače, Tončić je završio studij građevinarstva na Visokoj tehničkoj školi u Beču. U početku je radio kao zamjenik prometnog upravitelja na željeznici u Splitu. Iz Beča je prenio oblike secesije, pa je u tom stilu projektirao više zgrada u Splitu. Istaknuti je javni radnik. Godine 1910. udario je temelje Pokrajinskom muzeju za narodni obrt i umjetnost današnjem Etnografskom muzeju, a nešto kasnije je osnovao i bio ravnatelj Galerije umjetnina u Splitu. Istraživao je i prikupljao predmete narodne umjetnosti.¹⁰

Već prve godine u obrtničku školu je smješten Čipkarski tečaj koji je još 1905. godine ustanovljen u Splitu kao filijala Središnjeg zavoda za čipke i vezivo u Beču.¹¹ Namjera je bila tu vještinu proširiti kao kućnu radinost u Dalmaciji gdje se još u davniini lijepo razvila. Nastojalo se okupiti što veći broj učenica da bi im se kasnije omogućila prilična i stalna zarada. Školske godine 1907/1908. za rad tečaja je doznačena dotacija od 500 kruna. Čipkarstvo su predavale učiteljice Marija Juch i Petronila Raccamarich koja je bila dodijeljena čipkarskom tečaju u Pagu. Osim toga odobrena je Eulaliji Karlovac stipendija za pohađanje čipkarskog tečaja u Beču. Tada su bile upisane 52 djevojčice.

Školske godine 1908/1909. zavod u Splitu je podignut na viši stupanj pa je dobio novi naziv C. k. Graditeljska, zanatlijska i umjetnička škola. Otvoreni su novi odjeli. Škola se sastojala od muškog i ženskog dijela. U tom drugome su tada postojale Škola za pravljenje odijela, Škola za šivanje rublja, Javna dvorana risanja, Javna dvorana modeliranja, Opća strukovna škola, Strukovna škola usavršenja, Tečaj za narodno vezivo i Čipkarski tečaj. Eulalija Karlovac je imenovana pomoćnom učiteljicom za čipkarski tečaj tako da ih je tada bilo ukupno tri. Te godine u školu se upisalo 811 učenika i učenica što svjedoči o velikom zanimanju. Na Čipkarskom tečaju je bilo 97 redovitih učenica i 6 hospitantica, svega 103. Od toga je na kraju ostalo 93 učenice.¹² Na tom tečaju bile su neko vrijeme angažirane kao manipulantice Leny Ujević i Irma Tagliaferro. One su riješene službe u svibnju 1910. godine. U isto vrijeme dodijeljena je školi u Splitu učiteljica Zavoda za kućni obrt u Beču Mileva Milinković kao voditeljica tečaja za čipke i narodno vezivo. Zanimanje za ta 2 tečaja je stalno rastao pa je broj učenica koje su ih pohađale školske godine 1909/ 1910. bio ukupno 171.

Na kraju svake školske godine priređivale su se izložbe učeničkih radova u prostorijama škole. Tako je u srpnju 1910. izložba zauzimala čak 7 prostranih dvorana. U prvoj su prikazane narodne rukotvorine i vezivo, zatim rezbarije u drvu, oružje i nakit. U drugoj dvorani su bili radovi drvodjelskih majstora i slike, a u trećoj bogati izbor čipaka iz Paga i Splita izrađenih pod vodstvom učiteljica Juch i Milković.¹³ Nakon što bi savladali osnovna znanja, učenice su mogle dobiti od škole uzorke po kojima su samostalno radile kod kuće. Gotove čipke su prodavale školi. Iznos koji su dobivale znatno je premašivao 50 kruna mjesečno. Tako je u vremenu 1905.-1910. godine učenicama za čipke isplaćeno više od 38.500 kruna. Iznos je iz godine u godinu stalno rastao što je mnogo značilo za siromašnije učenice. Školske godine 1910/ 1911. na čipkarskom tečaju je bilo upisano već 136 učenica.¹⁴

Kasnije, do svršetka prvog svjetskog rata, na obrtničkoj školi su podučavale čipkarstvo Marija Gelčić, Erminija Rossignoli i Marija Budić. I nakon rata u školi pod nazivom Državna muška i ženska zanatska škola održavala se nastava iz čipkarstva uključivo do godine 1930/1931., do kada su taj predmet držale stručne učiteljice Marija Randić i Eulalija Karlovac.¹⁵

Kao pokroviteljica čipkarske vještine i obrta, nadvojvotkinja Marija Jozefa se zanimala za rad Obrtničke strukovne škole u Splitu. Tako je bila u pratnji markgrofice Pallavicini u posjeti 11. listopada 1907. Darovala je školi svoju sliku da bude uresom čipkarske dvorane. Zatim je opet bila 10. listopada 1909. godine. Ovom drugom prilikom, osim markgrofice, pratili su je grofica Thun i ravnatelj čipkarskog tečaja u Beču dr. Minkus.¹⁶

Nadvojvotkinja je bila plemenita osoba. O tome svjedoči događaj koji se zbio u Beču u prosincu 1907. godine. Jedan je seljak na mostu "Kaiser Franz Joseph Bricke" pao s kola i dospio ispod kotača. Marija Jozefa koja se slučajno tuda vozila, dala je zaustaviti kočiju te sišavši pomogla seljaku da se oslobodi i podigne. Čovjek je srećom bio samo lakše ozlijeđen pa je, nakon što ga je nadvojvotkinja novčano nadarila, nastavio vožnju.¹⁷

Na jesen 1907. nadvojvotkinja je opet boravila u Dalmaciji. Na 11. listopada stigla je parnom jahtom "Dalmat" u Split. S njom je doputovao i sin nadvojvoda Karlo Frano Josip. Ujutro su prisustvovali misi u stolnoj crkvi, zatim su posjetili Obrtničku školu i Tečaj čipkarstva. Tu su ih dočekali kontesa Pavlović gospođa Bratanić predsjednica društva, upravitelj Gelčić i učiteljica Marija Juch. Zatim su u pratnji kotarskog poglavara namjesničkog savjetnika Frane Madirazze i konzervatora Frane Bulića obišli Arheološki muzej. Na brodu je bio ručak na kojega su pozvani Madirazza i Bulić. Nakon toga gosti su otplovili za Šibenik.¹⁸

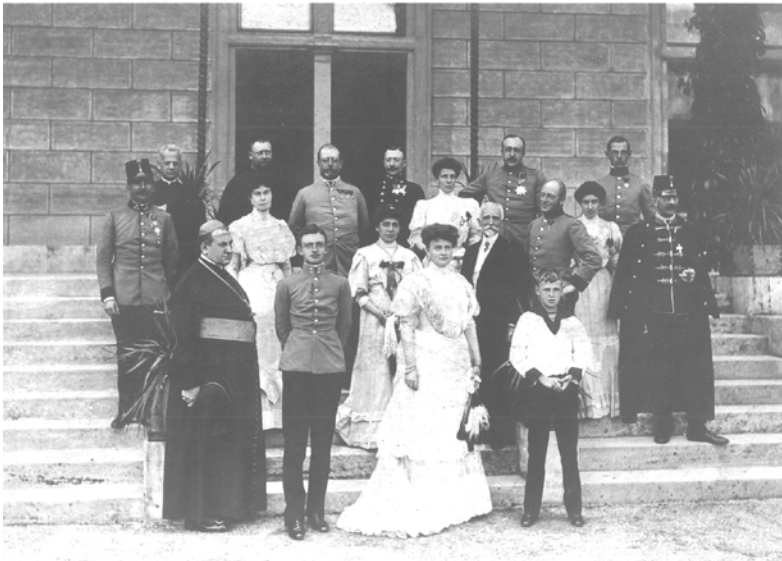
Iste večeri oko 19 sati stigli su u Zadar. Tu su ih primili vojni zapovjednik Marijan Varešanin od Vareša i dvorski savjetnik Josip Tončić potpredsjednik Dalmatinskoga namjesništva. Nakon toga gosti su priredili prijem kojemu su uz navedene dužnosnike prisustvovali šef glavnog stožera pukovnik Kuczera, kotarski poglavar Oskar Jarabek, voditelj prezidencijalnoga ureda Ivan Tichy i mornarički referent pri glavnom stožeru poručnik bojnog broda Burstyn. Ovom prilikom na 12. listopada nadvojvotkinja je posjetila Skradin. Došla se obavijestiti o napretku svilogojstva koje se tada nastojalo uvesti u Dalmaciji. Predsjednik odbora Bušković joj je iznio stanje, pokazao prostorije, spremišta i nasade murava. Odatle je produžila na vodopad Krke.¹⁹

Društvo za promicanje čipkarske i kućne industrije pod pokroviteljstvom Marije Jozefe planiralo je koncem 1907. godine niz predavanja o Dalmaciji u Beču. Predviđena je i izložba, popodnevni sastanci uz čaj i narodnu glazbu. Svrha akcije je bila pobuditi zanimanje širokih krugova za ljepote Dalmacije, njene povijesne spomenike, narodni život i radove. Također je predviđena izložba čipaka, predmeta domaćeg i umjetničkog obrta. Organizacija manifestacije je povjerena posebnom odboru. U njemu su bili predstavnici dvaju dalmatinskih društava koja su djelovala u Beču i više drugih uglednih osoba. Prva sjednica je bila 20. prosinca. Vrijeme održavanja je određeno za početak 1908. godine u velikoj dvorani Predsjedništva ministarskoga vijeća u Herrengasse br. 7. Odbor je prionuo pripremama, a pomagale su ga brojne ustanove i pojedinci.²⁰ Ministarski predsjednik Beck je stavio na raspolaganje službene prostorije. Vrhovni dvorski meštar knez Montenuovo se pobrinuo za uređenje dvorana. Zapovjednik mornarice admiral Montecuccoli je osigurao nove slikovne projekcije. Predmete je ustupilo Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu, Muzej za umjetnost i obrt i Središnji tečaj za čipkarstvo. Dalmatinska izložba je otvorena 16. siječnja. Istog dana je bilo i predavanje "Putovanje kroz Dalmaciju". Držala ga je spisateljica poznata pod pseudonimom Paul Maria Lacroma (Maria pl. Egger Schmitzhausen). Zanosnim je riječima opisala ljepote Jadrana, posebno Grušku luku, Boku Kotorsku i Zadar. Izlaganje je popraćeno s 133 projekcije koje su većinom snimili nadvojvotkinja Marija Josefa, građevni savjetnik Reichelt i tajnik muzeja u Grazu Gustav Gessmann. Prisustvovao je veliki broj visokih državnih dužnosnika i aristokrata. Drugo predavanje je bilo sutradan. Održao ga je Harry pl. Pausinger, kotarski komesar kod Namjesništva u Zadru. Govorio je o dalmatinskoj kućnoj umjetnosti i njezinoj budućnosti, zatim o primjeni izvornih narodnih motiva na novim bogatim predmetima. Tu zamisao je već ostvarila tvrtka Edlauer na srebrenim kutijama, tabakerama, noževima za papir, drškama štapova zdjelicama za mlijeko i kavu.²¹

Zadnje predavanje je bilo u nedjelju 19. siječnja. Bavilo se poviješću pokrajine i njenim umjetničkim spomenicima. Trebao ga je održati Frane Bulić, ali nepovoljno vrijeme ga je spriječilo da doputuje. Stoga je zadaću da općinstvo upozna s prošlošću, umjetnošću i arhitekturom Dalmacije preuzeo prof. dr. Wilhelm Kubitschek kustos umjetničko-povijesne zbirke carske kuće. Nazočna je bila i Marija Jozefa koja je došla sa svojom sestrom Matildom od Saske. Grof Harrach je nadvojvotkinji najprije pokazao izložbu. I opet su se okupili brojni uglednici i prijatelji Dalmacije. U izlaganju je naročito bio zanimljiv opis Dioklecijanove palače u Splitu. Sve je popraćeno projekcijama pomoću "skioptikona" što je organizirao upravitelj "Uranie" profesor Umlauf. Na kraju je pristav ratne mornarice Haubök prikazao nekoliko primorskih motiva. Prigodom ovih događanja, B. M. Zenić iz Dalmacije počastio je prisutne u posebno uređenom bifeu domaćim vinom. Osim toga predstavio je Mariji Jozefi svoju suprugu obučenu u konavosku narodnu nošnju i počastio visoku gospođu finim "Tartarom" i drugim desertnim vinima iz Dalmacije.²²

Na istraživanju i promidžbi kućnog obrta Dalmacije naročito se založila Natalija Bruck-Auffenberg. Ona je u listopadu 1907. godine boravila na otoku Rabu i potakla pitanje o ustrojstvu tečaja domaćinstva, osobito za pletenje čipaka čije su se tradicije njegovale u samostanu koludrica sv. Ante.²³

Kao rezultat svoga dugog rada Natalija Bruck-Auffenberg je početkom 1910. godine objavila u Beču prvi svezak knjige "Dalmatien und ihre Volkskunst". Knjiga je posvećena Mariji Jozefi. Bogato je opremljena. Osim tekstualnog dijela ima veliki broj izdvojenih tabla od kojih su neke u boji. Godine 1912. preveli su je don Frane Bulić i dr. Vinko Lozovina na hrvatski jezik. Planirano je da knjiga iziđe u 5 svezaka uz cijenu od 7 kruna svaki, ali to nije ostvareno. Tako su ipak pred europsku javnost iznesene vrijednosti dalmatinskog narodnog veziva, a s druge strane doprinijelo da se ono što je preostalo očuva. Autorica je pokušala odrediti i izvore iz kojih su nastali pojedini motivi, tražeći u njima uzore Istoka i Zapada. Istakla je iskonski osjećaj običnih seljaka i pastirica koji su stvorili djela visoke estetske vrijednosti i to sve iz glave bez ikakvih uzoraka i predložaka.²⁴ Tijekom putovanja Natalija Bruck-Auffenberg je sakupila veliku zbirku dalmatinskih narodnih radova. Bilo je u to vrijeme i drugih kolekcija. Jedna od najvažnijih je ona što je sabrala barunica Štefanija Rubido-Zichy iz Opatije. Vojni kurat u Zadru Josip Lukašek je posjedovao brojne predmete. On je pobudio interes za sabiranje kod supruge vojnog zapovjednika Dalmacije Varešanina. Poznate su i zbirke barunice Maroičić u Zadru, kotarskog poglavara Harrya Pausingera, Marije Dračar u Šibeniku i druge.

Erzherzog Karl Franz Joseph als Dragoner-Oberleutnant, daneben seine Mutter Erzherzogin Maria Josepha (1867-1944) und sein jüngerer Bruder Maximilian (1895-1952). Auf den Stufen hinter ihm Zdenko Vinzenz Prinz von Lobkowitz, der 1906 als Kammer-Vorsteher begann und bis 1918 sein engster Vertrauter blieb.
Photo F. Pavlik, Prag, 1907.

Marija Jozefa u prvome redu u sredini

Još 1908. godine Društvo za promicanje čipkarskog obrta u Austriji i unapređenje čipkarske i domaće industrije u Dalmaciji organiziralo je prodaju u Beču. Godine 1909. zauzimanjem nadvojvotkinje otvoren je u 4. kotaru Beča u Waagasse br. 12. atelijer rukotvorina dalmatinske narodne umjetnosti. Novo

poduzeće je vodilo isto Društvo, kojemu je predsjednica bila grofica Thun-Bouquoy, a potpredsjednica barunica von Hass. Atelijer se bavio doradivanjem čipaka i veziva koja su izrađena u stručnim školama u Splitu, Pagu i Primoštenu.²⁵

Marija Jozefa je ponovno boravila u Dalmaciji 1909. godine. Tom je prilikom 6. listopada s pratnjom posjetila Obrovac. Na željezničkoj stanici je pozdravio kotarski poglavar Benkovca Ante Rocco. Visokoj gošći je predstavljen načelnik Desnica i dvojica općinskih predsjednika, katolički župnik, pravoslavni paroh i kotarski sudac. Nadvojvotkinja je razgledala nedavno ustrojeni arheološki muzej smješten u novom Općinskom domu. Tu se posebno zanimala za bukovačke ženske ručne radove. Mnogo su joj se sviđjeli pa je zamolila da joj se nabavi nekoliko ljepših primjeraka i pošalje u Beč. Iznijela je ideju da se u Obrovcu osnuje škola za takve izvorne ženske radove i u tu svrhu obećala pomoć. Uz pozdrave mnoštva puka poslije podne je otputovala u Zadar. Istog dana stigla je Marija Jozefa u Pag parobrodom "Dalmat" u pratnji jedne topovnjače. Željela je obići mjesni čipkarski tečaj koji je ustanovljen njenom inicijativom i zaštitom. Na obali su goste dočekali načelnik Frane Budak, nadpop Ivan Valentić i kanonik Benzija, zatim predstavnik lučkog ureda i mnoštvo svijeta. Na ulasku u Općinski dom, gdje je djelovao čipkarski tečaj, bio je red djevojaka u narodnim nošnjama. Tu je nadvojvotkinju dočekala učiteljica tečaja Petronila Rakamarić. Obilazak škole i pregledavanje radova učenica trajalo je skoro 2 sata. Škola je u dobro napredovala. U 1908. godini zarada je bila veća od 20.000 kruna što je dokazivalo vrsnoću radova.

Na 7. listopada poslije podne nadvojvotkinja je doputovala u Šibenik. U pristaništu na brodu su je pozdravili upravitelj kotarskog poglavarstva namjesnički savjetnik Josip Rešetar i zapovjednik domobranstva pukovnik Ivan Sauerwein. Gosti su prisustvovali blagoslovu male špilje Gospe Lurdske u Mandalini koju je u svom parku napravilo zapovjedništvo ratnog broda "Schwarzenberg". Zatim je bio prijem za uglednike: biskupa dr. Vinka Pulišića, općinskog načelnika dr. Ivana Krstitelja, predsjednika Okružnog suda Marina Silobrčića i državnog odvjetnika Oskara Marcocchiju. Poslije podne je priređena veslačka regata ratne mornarice, a uvečer na obali vatromet. Nakon toga nadvojvotkinja je otputovala ratnim brodom u Primošten gdje je stigla 9. listopada ujutro. Dočekali su je upravitelj kotarskog poglavarstva Rešetar, župnik Jere Jurin i glavlar Ante Jurin. Postrojena seoska ronda je ispalila počasni plotun. Gošća je obišla čipkarski tečaj. Kako je učiteljica tečaja Marija Rakovec ležala bolesna, Marija Jozefa je posjetila u njenoj kući. Na 2 sata poslije podne je krenula put Trogira i Splita.²⁶

Dana 9. listopada poslije podne stigla je nadvojvotkinja jahtom "Dalmat" u Split. U njenoj pratnji su bili grofica Thun Hohenstein, predsjednica društva za promicanje kućne radinosti i Minkus, ravnatelj središnjeg čipkarskog tečaja. Na brodu se susrela s upraviteljem kotarskog poglavarstva dr. Franom Madirazzom, načelnikom grada dr. Vickom Mihaljevićem, zapovjednikom vojničke posade kapetanom Jeraćekom i pristavom lučkog poglavarstva Vilelmom Wardachom. Sutradan je obišla čipkarski tečaj. Tu je dočekalo predsjedništvo odbora: kontesa Marijana Pavlović, Elza Girometta, tajnik Frane Oberthor i učiteljsko osoblje. Gošća se

zanimala za rad tečaja. Kasnije je u pratnji konzervatora starina Frane Bulića razgledala Arheološki muzej, katedralu i peristol Dioklecijanove palače. Poslije podne se u pratnji Bulića odvezla u Solin običi arheološke iskopine. Idućeg jutra je otišla do Jupiterovog hrama, prošetala se središtem grada, a zatim na brodu primila biskupa Franu Nakića, kontesu Pavlović i msg. Bulića. U podne je krenula put Korčule. Tamo je stigla 11. listopada poslije podne. Dočekali su je gradski uglednici. Nadvojvotkinja je obišla grad, fotografirala njegove znamenitosti. Zanimala se za unapređenje otoka, a s obzirom na njegove prirodne ljepote, raspitivala se o razvitku turizma i sugerirala izgradnju hotela i kupališta. Sutra ujutro je otplovila put Gruža i odsjela u Dubrovniku.²⁷

U Dubrovniku je postojalo Društvo za poljepšanje grada. Za njegovo djelovanje su se prikupljala sredstva. U tu svrhu je 1909. godine organizirana lutrija pod pokroviteljstvom Marije Jozefe. Srećke su se prodavale i iduće godine po cijeni od 1 krune, a odaziv građana je bio velik. Za boravka u Dubrovniku nadvojvotkinja je u znak pažnje darovala učitelju glazbe Ivi Čižeku iglu za ovratnik na kojoj je urezan njen monogram i bila ukrašena s više dijamanta.²⁸

Godine 1909. otvoren je u Beču u Waagasse br. 12 atelijer za izlaganje rukotvorina. Osnovao ga je Društvo za promicanje čipkarske i kućne industrije u Dalmaciji. U studenom ga je posjetila Marija Jozefa, razgledala ga je sat i pol te kupila više predmeta. Nadvojvotkinja je češće navraćala u atelijer. Tako ga je opet posjetila 18. ožujka iduće godine. Primila je grofica Thun predsjednica Društva. Zadržala se oko jedan sat i naručila veći broj radova.²⁹

Razne aktivnosti su nastavljene i u 1910. godini. Tada je u Beču priređena izložba pod nazivom "Adria Austellung". Obrtnička škola u Splitu je bila zastupljena s mnogo narodnog veziva, tkanih predmeta i čipaka. Otišla je i grupa učenica u narodnim nošnjama. Iste godine na 7. lipnja otvoren je u Obrovcu novi čipkarski tečaj.

Dvoranu za rad je ustupila Općinska uprava u novome Općinskome domu. Sakupilo se 15. odraslijih djevojčica, a prisustvovali su predstavnici Općine i svećenici. Gošći je predstavljena učiteljica Marija Gelčić koju je Ministarstvo za javne radnje tamo poslalo da poučava po paškom uzoru. Načelnik je održao prigodan govor u kojemu je djevojčicama prikazao korist koju mogu imati od te ustanove. Svečanost je završila usklikom u čast Marije Jozefe.³⁰

Društvo za promicanje čipkarske i kućne industrije u Dalmaciji je sudjelovalo na međunarodnoj lovačkoj izložbi koja je otvorena 2. svibnja 1910. u Palači za promet stranaca u Beču. Svrha je bila unapređivanje turizma u državi. Ministarstvo za javne radove je pozvalo pokrajinske saveze za turizam da

sudjeluju na izložbi. Odazvao se i savez iz Dalmacije uz preporuku sudionicima da se pošalju predmeti narodnih rukotvorina, lovački i ribarski pribor. Ocjenjivački odbor je odlikovao Društvo iz Beča zlatnom kolajnom. Visoko priznanje je dodijeljeno za pokrivač izrađen od paških čipaka. Taj predmet je određen kao zgoditak dubrovačke lutrije priređene u korist prometa stranaca. Na sjednici upravnog odbora Društva održanog 29. studenoga iste godine pod predsjedavanjem grofice Thun, podnesen je izvještaj o radu tijekom 1909. Priopćeno je da su čipke bile izložene u Londonu i Berlinu, gdje su pobudile veliko zanimanje. Čipke su se sve više tražile. Otkad je Društvo osnovano pa do 1. kolovoza 1909. ono je isplatilo dalmatinskim radnicama za čipke i narodno vezivo 72.000 kruna. Od toga najviše ženama na otoku Pagu. Dana 1. kolovoza uređen je u Beču poseban atelijer za dalmatinske čipke. Čista imovina Društva je bila 29.000 kruna. Mjesto pok. grofa Ivana Harracha za novog predsjednika je izabran Hugo Windischgrätz koji je svake godine po nekoliko mjeseci boravio u južnoj Dalmaciji.³¹

x x x

Početakom XX. stoljeća počeo je narod u Dalmaciji gubiti smisao za kućne rukotvorine. Novi duh vremena preplavio je jeftinim industrijskim produktima zemlju. Zato su učestali pozivi da se spasi što je od toga preostalo. Beč je bio središte takvih aktivnosti, a i pomodarstvo je imalo utjecaja. Često su se u slikarskim ateljeima i salonima izlagao poneki komad narodnih veziva. Pojedini primjerci pohranjivani su u muzeje kao što su Museum für österr. Volkskunde, salon Pisko i Museum für Kunst und Industrie. U sklopu muzeja za ženske ručne radnje je bila škola s šestomjesečnim besplatnim tečajevima. i u Dalmaciji se pokušalo nešto učiniti na čemu su se posebno založili Antun Vuković Vučidolski i Kamilo Tončić. Sastavljen je i poseban program djelovanja koji je dostavljen Mariji Jozefi radi realizacije. Međutim kićenje se u narodu sve više zanemarivalo, pa su produkti kućne radinosti ubrzano nestajali iz svakodnevnoga života.³²

MARIA JOSEPHA
A PATRONESS OF DALMATIAN FOLK ART
(Summary)

The article is about Marija Josefa, a great patroness of Dalmatian culture. As a great lover of Dalmatia, she commissioned numerous samples of embroidered folk handworks. She made efforts to improve the conditions in Dalmatia so she visited the province on several occasions. As a patroness of handicrafts, the Archduchess Maria Josepha aspired to improve the work of the Crafts School in Split also.

BILJEŠKE

Kratice

CH Crvena Hrvatska, Dubrovnik

NL Narodni list, Zadar

SD Smotra dalmatinska, Zadar

¹ *Hof-Staats Handbuch österreichisch-ungarischen Monarchie*. Beč 1915. 2. - Egon Sokol: *Kaiser Franz Joseph*. Grac-Beč-Keln 1965.

² *Corso di ricamo a macchina*. SD 27. VIII. 1902. 2. - *Corso di ricamo*. SD 27. IX. 1902. 3.

³ *L' Arciduchessa Maria Josepha a Zara*. SD 20. IX. 1902. 2.

⁴ *Nad-vojvotkinja Marija Josefa*. SD 24. IX. 1902. 2. - *Njez. Visost Nad-vojvotkinja Marija Josefa*. SD 1. i 4. X. 1902. 2. - *L' Arciduchessa Maria Josepha*. SD 7. X. 1902. 2.

⁵ *Imendan Njegova Veličanstva*. SD 7. X. 1902. 2. - *Njez. Visost Nad-vojvotkinja Marija Josefa*. SD 11. i 15. X. 1902. 2. - Arsen Duplančić: *Nekoliko doživljaja don Frane Bulića iz njegove neobjavljene knjige o Saloni*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split 1986. br. 79, 330.

⁶ *Njez. Visost Nad-vojvotkinja Marija Josefa*. SD 18. X. 1902. 3. - *S. A. i. e r. Arciduchessa Maria Josepha*. SD 22. X. 1902. 2. - *Naši Dopisi*. SD 29. X. 1902. 2.

⁷ *Grof Ivan Harrach*. SD 15. XII. 1909. 3. - *Društvo za promicanje gospodarskih interesa Dalmacije u Beču*. SD 21. XII. 1904. 2. - *Društvo za promicanje gospodarskih interesa kraljevine Dalmacije*. SD 14. VI. 1905. 2.

⁸ Jelica Belovičeva: *Naša dekorativna narodna umjetnost i ženske ruke*. CH 17. VIII, 28. IX, 5. X. i 2. XI. 1905. 1. - *Izložba dalmatinskih čipaka u Austrijskom muzeju u Beču*. SD 24. V. 1905. 2. - *Još o izložbi dalmatinskih čipaka*. SD 31. V. 1905. 2. - *Društvo za promicanje čipaka i kućne industrije u Dalmaciji*. SD 3. VI. 1905. 2. - *Izložba dalmatinskih čipaka*. SD 14. VI. 1905. 2.

⁹ *Industrijska škola u Splitu*. NL 21. X. 1907. 3. - Stanko Piplović: *Historijat obrtničke škole u Splitu*. 100 godina obrtničke škole u Splitu, Split 1993.

¹⁰ Stanko Piplović: *Kamilo Tončić*. Split 1991.

¹¹ *Spomenica 25. godišnjice 1908-1933 Državne muške i ženske zanatske škole, 40. godišnjice 1893-1933 Stručne produžne škole (šegrtske škole) u Splitu*. Split 1933. 9.

¹² *C. k. Graditeljska, zanatlijska i umjetnička škola u Splitu*. Program za školsku godinu 1908-1909, Split 1909. 4, 9, 12, 13 i 162.

¹³ *Izložba učeničkih radnja školske god. 1909-910 č. kr. graditeljske, zanatlijske i umjetničke škole u Splitu, te predmeta narodnog domaćeg obrta*. SD 13. i 16. VII. 1910.

¹⁴ *C. k. Graditeljska, zanatlijska i umjetnička škola u Splitu*. Program za školsku godinu 1910.-1911. Split 1911. 8, 9, 51 i 69.

¹⁵ *Spomenica...* 49-66.

-
- ¹⁶ *C. k. Obrtnička škola u Splitu*. Program za školsku godinu 1907-1908. Split 1908. 5 i 6. - *C. k. graditeljska, zanatlijska i umjetnička škola u Splitu*. Program za školsku godinu 1909-1910. Split 1910. 9.
- ¹⁷ *Milosrdna nadvojvotkinja*. SD 4. XII. 1907. 3.
- ¹⁸ *Visoki gosti*. SD 12. X. 1907. 2. - *Nj. Visost nadvojvotkinja Marija Josefa*. Naše jedinstvo, Split 12. X. 1907. 2.
- ¹⁹ *Ospiti eccelsi*. SD 12. X. 1907. 2. - *Nadvojvotkinja i svilarstvo*. NL 14. X. 1907. 3.
- ²⁰ *Predavanja o Dalmaciji*. SD 7. i 31. XII. 1907. 3.
- ²¹ *Predavanja o Dalmaciji*. SD 8. i 22. I. 1908. 3. Među mnogim visokim osobama koje su prisustvovala prvom predavanju su bili: ministar predsjednik Beck, ministar financija Burian, ministri Bienerth i Koritowsky, princeza Adrienne Windisch-Gratz, kneginja Ada Lumbomirska, grof Ivan Harrach te grofice Kinsky- Wilczek i Krescenzia Pallavicini.
- ²² *Predavanja o Dalmaciji*. NL 20. I. 1908. 2. - *Predavanja o Dalmaciji*. SD 25. I. 1908. 2. - *Dalmatinsko vino*. SD 5. II. 1908. 3.
- ²³ *Za kućni obrt*. NL 17. X. 1907. 2.
- ²⁴ *Dalmacija i njena narodna umjetnost*. SD 25. V. 1910. 3.
- ²⁵ *Na izložbi dalmatinskih čipaka*. SD 14. III. 1908. 2. - *Dalmatinska narodna umjetnost*. SD 25. VIII. 1909. 2.
- ²⁶ *Posjet Nj. V. nadvojvotkinje Marije Josefe*. SD 9. X. 1909. 3. - *N. V. Nadvojvotkinja Marija Josefa u Dalmaciji*. SD 13. X. 1909. 2.
- ²⁷ *N. V. Nadvojvotkinja Marija Josefa u Dalmaciji*. SD 20. X. 1909. 2.
- ²⁸ *N. V. Nadvojvotkinja Marija Josefa za poljepšanje Dubrovnika*. SD 27. X. i 3. XI. 1909. 3. - *Za unapređenje Dubrovnika*. SD 17. VIII. 1910. 3. - *Dar Nj. Vis. Nadv. Marije Josefe*. SD 20. XI. 1909. 2.
- ²⁹ *Dalmatinska kućna industrija u Beču*. SD 10. XI. 1909. 3. - *Atelier dalmatinskog kućnog obrta u Beču*. SD 23. III. 1910. 2.
- ³⁰ *Otvor čipkarskog tečaja*. SD 15. VI. 1910. 3.
- ³¹ *Pokrajinski savez za promicanje saobraćaja stranaca u Kraljevini Dalmaciji*. SD 19. II. 1910. 2. - *Društvo za promicanje čipkarske i kućne industrije nagragjeno*. SD 12. X. 1910. 5. - *Dalmatinske čipke i vezivo*. SD 10. XII. 1910. 3.
- ³² *J. Bernadzikowska: Prigodom sadašnje bečke izložbe za narodnu industriju*. CH 7. XII. 1905. 1.